

ANDRZEJ GRAJEWSKI

<https://orcid.org/0000-0002-1209-4214>

DOI: 10.63903/ZaranieSlaskie.11.9

Jubileuszowa synteza. Recenzja książki Jerzego Myszora *Kościół na Górnym Śląsku. 100-lecie diecezji katowickiej 1925–2025*

Artykuł recenzyjny

Myszor J. (2025). *Kościół na Górnym Śląsku. 100-lecie diecezji katowickiej 1925-2025*. Księgarnia św. Jacka (ss. 144)

Ks. prof. Jerzy Myszor z pewnością jest najlepszym znawcą dziejów Kościoła na Górnym Śląsku, ale w szerokim kontekście kulturowym, społecznym oraz narodowościowym zajmuje się także dziejami tego obszaru w wiekach XIX i XX. Obiektem jego zainteresowań jest przede wszystkim górnośląska część diecezji wrocławskiej, z której w 1925 roku wyłoniła się diecezja katowicka, a w 1972 roku opolska. Podsumowaniem wielu tych studiów była publikacja zatytułowana *Duszpasterze śląscy i ich czasy* (Myszor, 2023). Z całą pewnością nie było osoby lepiej przygotowanej do napisania historii dziejów archidiecezji katowickiej, która w 2025 roku obchodziła swoje 100-lecie. Publikacja pod tytułem *Kościół na Górnym Śląsku* była ważną częścią jubileuszowych obchodów (Myszor, 2025, s. 144). Książka powstała w ramach Instytutu Gość Media, którego redaktorzy zajęli się jej opracowaniem, a grafik „Gościa Niedzielnego” – Iwo Sajdak – zaprojektował jej bardzo ciekawą i bogato ilustrowaną szatę graficzną. Ma ona walor szerokiego kompendium wiedzy o tym stuleciu, a zarazem jest starannie wydany albumem.

Pierwszym, który zaproponował napisanie dziejów Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku, był biskup katowicki Herbert Bednorz. Z jego inicjatywy w 1975 roku – z okazji 50. rocznicy istnienia diecezji katowickiej – powstał specjalny numer półrocznika „Nasza Przyszłość” (1975). Jak napisał ówczesny biskup katowicki, publikacja była potrzebna, aby 50-lecie istnienia diecezji nie „przebrzmiało bez echa”, choć, jak zaznaczał, publikowane teksty „tylko w pewnej części odzwierciedlają bogate życie katolickie na Śląsku Górnym i Cieszyńskim w minionym półwieczu” (Bednorz, 1975, s. 5). Okolicznościowy numer składał się z kilkunastu artykułów naukowych, wśród których najważniejszy był tekst ks. prał. Franciszka Maronia

(1975, s. 11–87), proboszcza z Brzęczkowic i kanonika gremialnego kapituły katedralnej w Katowicach. Ograniczając się do dokumentacji dostępnej w archiwach diecezjalnych w Katowicach i Wrocławiu, napisał udany, syntetyczny szkic pierwszego półwiecza diecezji katowickiej. Ze względów cenzuralnych okres powojenny nie mógł być opisany szczegółowo ani uwzględnić wszystkich realiów życia diecezji katowickiej po 1945 roku.

Pracy nad całościowym opisaniem jej dziejów podjął się ks. prof. Myszor – na prośbę metropolity katowickiego abpa Damiana Zimonia, który uznał, że w kontekście zbliżającego się Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 oraz 75-lecia istnienia samodzielnych struktur kościelnych na Górnym Śląsku warto przygotować publikację będącą próbą spojrzenia na dzieje lokalnego Kościoła. *Historia diecezji katowickiej* ukazała się w 1999 roku i stanowiła pierwszą naukową syntezę dziejów diecezji katowickiej (Myszor, 1999). Była to obszerna praca, dobrze udokumentowana licznymi kwerendami archiwalnymi, przede wszystkim w Archiwum Archidiecezji w Katowicach oraz bazująca na szerokiej literaturze przedmiotu. Istotne były ramy historyczno-geograficzne przyjęte w tej monografii, gdyż tworzyły one pewien zwarty szkielet konstrukcyjny, który ks. prof. Myszor będzie powtarzał w swych kolejnych syntezach historii Kościoła na Górnym Śląsku. Otóż wyodrębnił on okres do 1925 roku, czyli genezę, a następnie okres międzywojenny, lata wojny i okupacji (1939–1945) oraz czasy powojenne. Jak widać, przyjęte w tym opracowaniu cezurę odwołują się zarówno do wydarzeń *stricto* kościelnych, jakim w 1925 roku było powstanie diecezji katowickiej, jak również politycznych, czyli okresu wojny i okupacji oraz czasów powojennych. Istotna jest także wewnętrzna klasyfikacja poszczególnych rozdziałów, koncentrująca się przede wszystkim na opisie struktur kościelnych oraz miejscowego duchowieństwa, a w mniejszym stopniu analizująca postawy religijne społeczności tworzącej ten Kościół lokalny czy przemiany, jakie w tej społeczności zachodziły. Jest to przede wszystkim opis Kościoła instytucjonalnego, przejawiającego się w działalności kolejnych biskupów ordynariuszy, kurii diecezjalnej, duchowieństwa i zgromadzeń zakonnych oraz prowadzonej przez nich pracy duszpasterskiej.

Następne były trzy wydania publikacji pod tytułem *Kościół na Górnym Śląsku. Od diecezji wrocławskiej do archidiecezji katowickiej* (Myszor, 2008). Ta synteza obszerniej opisywała losy XIX- i XX-wiecznych terenów tworzących później diecezję katowicką, czyli wówczas, gdy Górny Śląsk należał do diecezji wrocławskiej. Obecne wydanie bazuje na tamtych trzech, ale jest poszerzone o okres ostatnich 15 lat, uzupełnione i na nowo zredagowane. Publikacja była zaplanowana w kontekście 401. Plenarnej Konferencji Episkopatu Polski, która odbyła się w Katowicach w dniach od 10 do 12 czerwca. Biskupi spotkali się w stolicy Górnego Śląska w związku ze 100-leciem powstania archidiecezji katowickiej. Jubileuszowe wydawnictwo miało zapoznać ich z historią tej ziemi oraz działającego Kościoła lokalnego, dlatego autor mniej uwagi poświęcił genezie diecezji, a bardziej skupił się na aktualnościach, uwzględniając także ostatnie zmiany kadrowe, jakie następowały już w czasie jubileuszowych obchodów. Część pierwsza opisuje genezę powstania diecezji, jej struktury, rozwój instytucji oraz działalność kurii biskupiej i biskupów ordynariuszy. Część druga to opis duszpasterstwa, które w ciągu 100 lat stale czerpało z dwóch tradycji: wrocławskiej oraz małopolskiej.

Diecezja katowicka powstała decyzją papieża Piusa XI, który 28 października 1925 roku bullą *Vixdum Poloniae Unitas* ustanowił nową strukturę kościelną w Pol-

sce. W jej skład wszedł obszar wikariatu cieszyńskiego (do końca I wojny światowej stanowiący część Śląska Austriackiego) oraz wschodnia części pruskiego Górnego Śląska, po powstaniach i plebiscycie przyznanego Polsce. Pierwszym biskupem katowickim został ks. August Hlond, późniejszy prymas Polski. Znaczną część diecezjan stanowili robotnicy, co powodowało, że kwestia społeczna stała się naturalną częścią codziennego duszpasterstwa. Zdecydowana większość wiernych tej diecezji była Polakami i chociaż różny był ich stopień świadomości narodowej, wszyscy używali języka polskiego, zarówno w życiu codziennym, w szkole, jak i w Kościele. Niemiecscy katolicy stanowili kilkanaście procent wiernych nowej diecezji, ale w niektórych miejskich parafiach była to większość. Ks. prof. Myszor zwraca uwagę na społeczny wymiar śląskiego katolicyzmu. Praktycznie w każdej parafii działały liczne organizacje skupiające młodzież męską i żeńską oraz starszych parafian, a także zespoły śpiewacze, teatralne oraz silne ośrodki pomocy charytatywnej. Podkreśla, że bp Stanisław Adamski nadał tej społeczności nowe rysy, próbując skonsolidować wysiłek duszpasterski w ramach dwóch zasadniczych przedsięwzięć. Jednym z nich była Akcja Katolicka, łącząca różne stowarzyszenia męskie i żeńskie w intencji stworzenia jednego silnego bloku laikatu katolickiego, którego aktywność miała się przejawiać zarówno na forum kościelnym, jak i społecznym. Drugim była Misja Wewnętrzna – instytucja dla katolików świeckich działająca w całej diecezji, skupiająca członków III zakonów, sodalicii i kongregacji mariańskich, a także bractw pobożnych.

Autor zwraca uwagę, że problemem w codziennej pracy duszpasterskiej były głębokie podziały polityczne pomiędzy wiernymi – na ogół wspierającymi silną na tym obszarze chadecję i jej charyzmatycznego przywódcę Wojciecha Korfatego – a obozem sanacyjnym, reprezentowanym przez wojewodę Michała Grażyńskiego. Zdaniem autora Kościół starał się dystansować od tych sporów, ale większość duchowieństwa optowała za chadecją.

Wybuch II wojny światowej był przełomową datą także dla Kościoła na Górnym Śląsku. 8 października 1939 roku dekretem Adolfa Hitlera województwo śląskie zostało włączone do III Rzeszy. Towarzyszył temu wydany 7 października 1939 roku przez Hitlera *Dekret o umocnieniu niemieckości*. Ks. prof. Myszor przypomina, że jesienią 1939 roku niemieckie władze okupacyjne rozwiązały wszystkie stowarzyszenia katolickie, a w lutym 1941 roku biskup katowicki Adamski i jego sufragani Juliusz Bieniek zostali wygnani.

Ofiarami represji okupanta stały się przede wszystkim lokalne polskie elity, także duchowni. Kilkudziesięciu kapłanów wywieziono do obozu KL Dachau. Wśród nich byli m.in. ks. Emil Szramek i ks. Józef Czempiel (zamordowani w Dachau, beatyfikowani 13 czerwca 1999 roku przez Jana Pawła II) oraz ks. Jan Macha, zgilotynowany 3 grudnia 1942 roku w więzieniu w Katowicach (jego beatyfikacja odbyła się 20 listopada 2021 roku w archikatedrze katowickiej). Autor przypomina ich sylwetki w rozdziale zatytułowanym *Świadkowie wiary*.

Do końca II wojny światowej diecezja katowicka poniosła ogromne straty, zarówno osobowe, jak i materialne. W niemieckich obozach koncentracyjnych, więzieniach i w wyniku egzekucji zginęło 51 kapłanów i kleryków diecezji katowickiej. Nikt nie policzył, ilu w tym czasie zginęło świeckich działaczy katolickich, liderów różnych ruchów parafialnych czy wspólnot. Okupacja trwale podzieliła społeczność śląskich katolików według narodowości – także kapłanów – najczęściej wrogo do siebie nastawionych.

Istotna część rozważań ks. Myszora w części drugiej zatytułowanej *Z dziejów duszpasterstwa* koncentruje się nad zmianami, jakie przyniosły migracje z końca lat 50. i początku lat 60. XX wieku, związane z industrializacją i urbanizacją Górnego Śląska. Bez zaangażowania wielu młodych ludzi, którzy wtedy przyjechali na Górny Śląsk za pracę lub lepszymi warunkami materialnymi, trudno sobie wyobrazić tak dynamiczny rozwój budownictwa sakralnego, jaki w diecezji katowickiej nastąpił w ostatnich dekadach ubiegłego wieku. Ks. Myszor podkreśla, jak niezwykle ważna była w tym czasie rola sanktuarium maryjnego w Piekarach Śląskich. W pielgrzymkach stanowych, zwłaszcza męskich, masowo uczestniczyli wierni z całej diecezji, bez względu na swój rodowód, kultywowane formy pobożności czy zakorzenienie w różnych tradycjach. Zwraca także uwagę, że impulsem do nowej ewangelizacji był ruch oazowy ks. Franciszka Blachnickiego, skupiający młodzież zarówno z tradycyjnych śląskich rodzin, jak i przybyszów od niedawna mieszkających w diecezji katowickiej.

Kolejną ważną cezurą w książce prof. Myszora jest 1992 rok, kiedy bullą Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae populus* ustanowiony został nowy administracyjny podział Kościoła w Polsce. Powstałe wówczas dwie nowe diecezje – bielsko-żywiecka i gliwicka – przejęły niektóre dekanaty należące do diecezji katowickiej. Katowice stały się metropolią, a w skład archidiecezji katowickiej jako sufraganie weszły diecezja opolska i gliwicka. Opisując sytuację Kościoła w III RP, autor trafnie zauważa, jak wielkim społecznym wyzwaniem dla tego okresu okazały się następstwa transformacji ustrojowej: bezrobocie, nierówności majątkowe i społeczne oraz likwidacja wielu zakładów pracy, zwłaszcza w górnictwie i hutnictwie. Metropolita katowicki abp Damian Zimoń świadomy, że te zmiany uderzają w tradycyjny śląski etos oparty na rodzinie, organizował pomoc dla najbiedniejszych oraz wspólnie z lokalnymi samorządami starał się budować prestiż społeczny rodziny. W obronie zagrożonych utratą pracy górników oraz wolnej od pracy niedzieli występował jego następca, abp Wiktor Skworec. Wszystkie te inicjatywy, jak i te podejmowane w przeszłości, jeśli spotykały się z rezonansem społecznym, to dzięki wsparciu wiernych, starających się żyć ewangelią w każdej dobie tego stulecia. Książka ks. prof. Myszora tę wielką społeczność wiernych przypomina i sugestywnie dokumentuje.

Bibliografia

- Bednorz, H. (1975). Słowo wstępne. *Nasza Przyszłość*, 44, 5–6. <https://bazhum.mu-zhp.pl/media/texts/slaskie-studia-historyczno-teologiczne/1968-tom-1/slaskie-studia-historyczno-teologiczne-r1968-t1-s5-6.pdf>
- Maroń, F. (1975). Historia diecezji katowickiej. *Nasza Przyszłość*, 44, 9–87. <https://doi.org/10.52204/np.1975.44.9-87>
- Myszor, J. (1999). *Historia diecezji katowickiej*. Drukarnia Archidiecezjalna w Katowicach.
- Myszor, J. (2008). *Kościół na Górnym Śląsku. Od diecezji wrocławskiej do archidiecezji katowickiej*. Księgarnia Świętego Jacka.
- Myszor, J. (2023). *Duszpasterze ślascy i ich czasy. Studia z dziejów Kościoła katolickiego na Śląsku XIX–XX wieku*. Księgarnia św. Jacka.
- Myszor, J. (2025). *Kościół na Górnym Śląsku. 100-lecie diecezji katowickiej 1925–2025*. Księgarnia św. Jacka.
- Nasza Przyszłość*. (1975). 44.